

Mi lett volna, ha...?

Egy sosemvolt háború hiteles krónikája

„Már a székely alig győzi,
Már veszélyben a nagy zászló,
De fölharsog a kiáltás:
»Uram Isten és Szent László!«”
(Arany János: *Szent László*)

Történészként Trianonról írni könnyű: egy téma, ami minden olvasó embernek ismerős, egy téma, amiről mindenkinek van véleménye. Történészként Trianonról írni nehéz: az olvasó már többnyire kialakította a saját véleményét, gyakran már évtizedekkel ezelőtt, sőt, lehet, hogy örökölte az apjától, nagyapjától, esetleg dédapjától – de a századik évfordulón már az ük- és szépapákat sem zárhatjuk ki. Történészként Trianonról írni könnyű: bőségesen állnak rendelkezésünkre források az élet minden területéről, egy ember számára áttekinthetetlen mennyiségben; de a téma népszerűségének köszönhetően a sok fókára jut elég szorgalmas eszkimó, így a bőséges szakirodalom révén az emléanyag teljességének ismerete nélkül is kialakítható koherens kép. Történészként Trianonról írni nehéz: sok adat hiányzik, elveszett vagy még feltáratlan. A forrásbőség gyakran azt is jelenti, hogy mindenre és mindennek az ellenkezőjére is akad korabeli adat, szemtanú, visszaemlékező; így a legvadabb preconcepciót is alá lehet dúcolni innen-onnan összeszedett, de tulajdonképpen hiteles bizonyítékokkal. A nagyközönség pedig nem mér a szakma patikamérlegén, örül, ha egy jól megírt, jól felépített művet olvashat. Történészként Trianonról írni könnyű: a téma sokakat érint és sokakat érdekel; végre nem néhány pályatárshoz, hanem a széles közönséghez szólhat. Történészként Trianonról írni nehéz: családi legendáriumokkal, generációk személyes és olvasmányélményeivel kell versenyezni; ideológiai, politikai kerítésekkel kell rést vágni. Felvidéki történészként Trianonról írni könnyű: eszmélésemmel együtt tapasztaltam meg Trianon örökségét, a kisebbségi sorsot, hallhattam a családi történeteket; a kutatáshoz és a képalkotáshoz pedig nagy segítség egy utódállam, a másik oldal nyelve. Felvidéki történészként Trianonról írni nehéz: érintett – egyesek szerint sérült – vagyok, több generációnyi fájdalom és megaláztatás örököse, amihez mostanra már hozzáraakhattam pár évtizednyi saját élményt is. Mekkora az a távolság, amit

történészként be kell tartanom, illetve mekkora az a távolság, ahol már önmagamam tagadom meg, és a szakmai objektivitás árát lelkem (és felmenőim lelkének) darabjaival törlesztem?

Kedves Olvasóimnak bizonyára feltűnt, hogy a magyar tudományosságban megszokott többes szám helyett a jóval személyesebb egyes számot használok. Úgy gondolom, ebben a centenáriumi írásban ezzel is jelzem, hogy mint oly sok nemzettársamnak, a Trianon-ének nekem is több szólamban szól. Nem lehetek kívülálló, és nem is akarok az lenni. Immár száz esztendeje rájuk ezt a keserű falatot, most elkészítem a saját receptem szerint: a továbbiakban az alapanyag minden esetben valós lesz, a fűszerezés azonban kétségkívül egyedi és talán szokatlan; hogy ízletes-e, azt a vendégül látott Olvasó dönti el.

Székely vitézség, felvidéki szégyen

Az első olvasásra talán kissé rejtelmesnek hangzó cím feloldását, régi mese-mondó szokás szerint, két történettel kezdem. Az első 1916. szeptember 15-én játszódott le Pálosnál; az Erdélyt védő csapatok már hetek óta hátráltak az országra zúduló román túlerő elől, amikor a székely gyalogezred katonái, látván az elbizakodottan, menetalakzatban előnyomuló románokat, parancsot nem várva, sőt annak ellenére, szuronyt szegezve megrohanták őket, és fényes – bár véres – győzelmet arattak. Ahogy a két háború között megjelent magyar hadtörténeti művek megjegyzik: az ezred történetében ez volt az egyetlen parancsmegtagadás. A képet árnyalja a reprezentatív gyalogságtörténet, amely szerint a hadosztályparancsnokság előzőleg utasította az ezredet, hogy keresse az összecsapást az ellenséggel, és próbálja meg azt visszaszorítani, így a székelyek nem parancs ellenére, hanem közvetlen feljebbvalójukét nem beárva cselekedtek. A hadjáratról készült hadtörténelmi összefoglaló azonban egészen más látószögből mutatja be az eseményt: még 1916 júliusában a német főhadiszálláson összeült a hadvezetés, és megvitatták, mi a teendő, ha Románia végül mégis belép a háborúba. A döntés indoklása első látásra talán furcsának tűnik: a központi hatalmak túl gyengék a védekezéshez, ezért támadniuk kell. Verdun és a Bruszilov-offenzíva évében járunk, a frontok számolatlanul nyelték az embert és a hadianyagot; egy újabb, több száz kilométeres arcvonallal fenntartása hosszú időre lehetetlennek látszott. A határozat szerint román támadás esetén az osztrák–magyar csapatok a Maros vonaláig lassan hátrálva időt nyernek, amíg beérkezik az erősítés, többek közt egy teljes német hadsereg; majd átmenetnek támadásba, hogy megszerezzék a román olajat, illetve gabonát, ami tovább táplálja a háborút. A 82. gyalogezred parancsnoka vagy éppen a nekivadult székely bakák nem sokat sejtettek abból, hogy mindaz, amit tesznek, néhány szivarozó német úr, térképek és statisztikák fölött, hetekkel azelőtt kiszámolt, kiagyalt nagy tervének a része. Ugyanebben a műben a pálosi ütközet csak egy

bejegyzést kap, ami szerint a 71. hadosztály zöme megverte a román 6. hadosztály jobbszárnycsoportját, és a harcban különösen kitűnt a székely 82. gyalogezred.¹

A másik történet – pontosabban inkább hangulat – 2009. augusztus utolsó napjaiból való. Hátteréhez hozzá tartozik, hogy ekkoriban éppen csak túl voltunk azon (ha túl tehetjük magunkat ezen egyáltalán), hogy Sólyom Lászlót, Magyarország államfőjét a komáromi híd közepéről fordította vissza megalázó módon a szlovák hatalom. E sorok írója pedig a Hadtörténelmi Levéltárban olvasta a magyar Vörös Hadsereg főparancsnokságának 1919. júniusi iratait, azon időszakét, amikor a politikusok már eldöntötték, hogy engedelmeskednek a második Clemenceau-jegyzék követelésének, és feladják a vérrel visszaszerzett felvidéki területeket, míg a vezérkar még mindig az offenzíva felújítását tervezte, bízva a csodában, de – mint a magyarok történetében annyiszor – hiába. Nyitra elfoglalásának és a további támadó hadműveletek részletes előkészületeit olvasván, a múlt megváltoztathatatlanságával nem törődve csak azért szurkoltam, hogy folytassák harcot, induljanak és mutassák meg, legalább ott, akkor, amikor még lehetett. Bár egyáltalán nem volt meglepetés, mégis mellbevágó vagy inkább letaglózó élmény volt a legutolsó, június 28-án kiadott haditerv alján a ceruzával írt bejegyzést olvasni: „sajnos tárgytalan”.²

Újraírandó múlt

A történelem, művelőinek és rajongóinak nagy bánatára nem kísérleti tárgy; nem vonulhatunk el egy laboratóriumba, hogy egy-egy elem kiemelésével vagy hozzáadásával újra és újra lefuttassuk a sikertelennek bizonyult folyamatokat. Mint a bevezetőben láttuk, még egy győzelemnek is többféle elbeszélése létezik, a vereségnek pedig jóval több. Nehéz lenne vitatni, hogy Trianon (és az ahhoz vezető út) egyik legnagyobb nemzeti tragédiánk, mai megosztottságunk (legyen az politikai vagy területi) egyik baljós forrása; ha tehát visszakövetnénk a jelen lövészárkait, akkor az első ásonyomokat nagy valószínűséggel 1918-ban találnánk meg. Ennek köszönhetően számtalan népszerű verziója van ennek a történetnek, és tekintettel arra, hogy a történelmi léptékű katasztrófa egyértelmű, ezek szinte mindegyike a hibákról, elszalasztott lehetőségekről, illetve lehetséges megoldási módokról szól. „Mi lett volna, ha...” – ezek azok a szavak, amelyeket egy céhbeli történész nem fűzhet így össze, mert ettől a varázsigétől a tudomány átbucskázik fikcióba, és a neves kiadónál, többkörös bírálat után,

1 Julier Ferenc: Erdély védelmezése az oláh betörés ellen. In *A magyar gyalogság*. Szerk. Doromb József. Budapest, é. n. 396; *A cs. és kir. 82. székely gyalogezred története*. Budapest, 1931, 183–184; Nagybacsoni Nagy Vilmos: *A Románia elleni hadjárat*. Budapest, 1923, a M. Kir. Honvédelmi Ministerium Kiadása, I. kötet, 44–54, 92.

2 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban HL), Magyar Tanácsköztársaság iratai (a továbbiakban: MTK) V. hdt 628/12. 58/10.131.

komoly jegyzetapparátussal, kemény kötésben megjelent monográfia (a Mű), átváltozik színes mesekönyvvé. A történettudomány tehát nem foglalkozik a múlt alternatíváival. Vagy mégis? Egy jó történelmi munkának része a múltbéli szereplők tetteinek értékelése, márpedig ebben a „bírói” szerepben a történész óhatatlanul egy gyakran talán túl ideális, de minden esetben általa elképzelt fiktív múltat használ mércéül. Ennek a jelenségnek a tudatosulásával jött létre az úgynevezett kontrafaktuális történetírás, amely elég merész feltenni a kérdést: hogy alakult volna a történelem, ha a múlt egy-egy kulcsfontosságúnak érzett pontját megváltoztatjuk? Az irányzat népszerű az olvasók körében, hiszen sorra felteszi azokat a kérdéseket, amelyek a nagyközönséget foglalkoztatják; de művelői nem csak a népszerűség, illetve ennek anyagiakra válthatósága miatt választják ezt a módszert. A kulcspontok megkeresése, a kérdések feltevése és a lehetséges alternatívák alapos kidolgozása inspiráló hatással van a hagyományos történetírásra is, addig figyelmen kívül hagyott kutatási témákat vet fel, új szemszögből mutatja meg a megcsontosodott konstrukciók esetleges hiányosságait, és nem utolsósorban: kirángatja a tudományosságot kényelmes, de ernyesztő komfortzónájából. A magyar történetírásra nem jellemző ez a szemlélet, túl közel állónak látszik a sajnálatosan elszaporodott történelmi fantazmagóriák népes seregletéhez, egyedül a *Rubicon* folyóirat szentelt egy különszámot a magyar történelem ilyen szempontú tárgyalásának.³

A továbbiakban tehát egy ilyen fantasztikus utazásra invitálok a kedves Olvasót: a békeszerződés megkötése előtti időszakra fókuszálva a Magyarország feldarabolásával szembeni fegyveres ellenállás lehetőségeit fogom vizsgálni. Köztudomású, hogy a korszakban számos ideológia és párt vetélkedett a legyőzöttség vigaszdíjául függetlenséget nyerő ország vezetéséért; ez a küzdelem, ha nem is vezetett polgárháborúhoz, de vértelennek sem mondható. Tény, hogy nem sikerült egy olyan – akár ideiglenes – megoldást találni, ami egyesíthette volna az összes irányzatot, és a mindenkori kimaradóknak elég erejük maradt ahhoz, hogy hiányuk jelentősen gyengítse az aktuális rendszert. A stabilitás hiánya pedig azt eredményezte, hogy a hatalom mindennél jobban rá volt utalva a külföld jóindulatára, amit területfeladással látszott a legkönnyebbnek biztosítani. Ezért a háborús összeomlás utáni időszak vizsgálatánál egy idealizált belpolitikai állapotot veszek alapul, amelyben nincs gátja az ország összes erőforrása igénybevételének, így néhány oldal erejéig feloldom a turáni átkot. Vizsgálatom tárgya Magyarország és az ellenfelek nyers katonai potenciálja mint egy fiktív nagy honvédő háború rideg valóságát képező alapja. Az írói szándékot azonban máris felülírja a történelem: ha nem is nagy, de egy kis honvédő háborút megvívott Magyarország 1919-ben, amit nem hagyhatok figyelmen kívül, különös tekintettel arra, hogy az ekkor keletkezett iratanyag képezi

3 Ebben a Trianon kérdéskört a téma vezető magyar kutatója, Ablonczy Balázs járta körül, aki írásában érinti a hadtörténelmi kérdéseket is. Ablonczy Balázs: Ha nincs Trianon. *Rubicon*, 2018/10, 18–27.

a kérdés alapvető forrásanyagát. A Tanácsköztársaság politikai berendezkedése azonban annyira speciális, hogy teljesítményének értékelésekor ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Vágyvezérelt szakvélemények

A világháború szakirodalmában a két háború között különös hangsúlyt kapott az összeomlás kérdése, és ezzel párhuzamosan természetesen az alternatív végkifejletek tárgyalása is. Ezeknek az elképzeléseknek különös sújt ad, hogy a nagyobb hatású korabeli szakírók mindegyike aktív törzstiszt volt a háborúban, így testközelből tapasztalhatta meg az eseményeket, és szerzett benyomásokat, később pedig kutatóként otthonosan mozgott a katonai iratanyagban.

A sort nem szakíróval, hanem politikussal kezdjük: Gömbös Gyula fontos megállapításokat tett az ország védhetőségével kapcsolatban, és bár ezen írásai politikai pamfletek és nem történeti munkák, szerzőjük mégis vezérkari százados volt, akinek a szavai vélhetően tükrözik a hivatásos tisztikar gondolatait. Gömbös szerint Magyarországnak már 1918 szeptemberében saját kezébe kellett volna vennie a déli határ védelmét, és kikövetelnie a Monarchia hadvezetésétől az ehhez szükséges számú magyarországi kiegészítésű sereget. Úgy látta, hogy az olasz front kisebb erővel is tartható lett volna, de a legrosszabb esetben még mindig kedvezőbb megoldásnak tartotta, ha az ellenség területéből kell feladni, mint a sajátunkból. Szerinte katonai összeomlás után sem volt veszve minden, csak a politikai akaraton múlt, hogy nem sikerült a hazatérő hadseregéből „legalább 8–10 hadosztályt a bomlástól megmenteni”.⁴

Doberdói Bánlaky Breit József altábornagy, a korszak legtermékenyebb szakírója éppen a világháborút hanyagolta el életművében, az összeomlás utáni időszak hadtörténetét viszont elsőként írta meg. Bár munkásságára jellemző, hogy a történelmi részek közé hadművészeti fejtegetéseket, bírálatokat is beépít, az ország védhetőségének tárgyalásakor ettől látványosan eltekint, és megmarad az általánosságoknál. Nem tagadja le a hadsereg válságos állapotát, de nem győzi hangsúlyozni, hogy a magyar alakulatok jó szelleme ezen mindenképpen felülkerekedett volna. Szemléletére jellemző, hogy még az olasz fronton is elképzelhetőnek tartotta szívós védelemmel kitartani addig, amíg nem sikerül jobb békefeltételeket kiharcolni. Ez a túlzott optimizmus részben talán annak köszönhető, hogy egy nagyra értékelt alakulatot, a 39. honvédhadosztályt vezette, amelynek magyar és szlovák katonái kétségkívül a megbízhatóbbak közé tartoztak a Monarchia haderejében, és a „doberdói” előnevet sem az íróasztal mellett szerezte, volt tapasztalata a reménytelen helyzetben való kitartásban. Úgy érezte, hogy a bomlás csak a nemzetiségi és városi legénységet érte el,

4 Gömbös Gyula: *Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és az ellenforradalomról*. Budapest, 1920, Budapesti Hírlap kiadása, 29–30.

a tiszta magyar paraszti alakulatok viszont megbízhatók maradtak, és megfelelően vegyítve biztosíthatók volna az előbbieket felhasználhatóságát is, akik így a haza védelmét „nemcsak ímmel-ámmal, hanem dicséretreméltó odaadással és lelkesedéssel oldották volna meg”.⁵

Az 1918-as katonai összeomlás magyar szempontú történetét Rubint Dezső tábornok írta meg. Az alapos katonai szakmunka ugyanattól a kettősségtől szenved, mint a téma hasonló feldolgozásai. Józan, a katonai racionalitáson alapuló elemzések, a hadsereg sanyarú helyzetének bemutatása az egyik oldalon, a másikon pedig a nehézségeken csak az árulás miatt felülemelkedni nem tudó magyar vitézség dicsőítése. Rubint részletesen elemzi a balkáni front eseményeit 1918 őszén, bár igyekszik az összeomlás felelősségét a Károlyi-kormányra hárítani, kénytelen elismerni, hogy a kilátásba helyezett csapaterősítések, a vasúti szállítás sanyarú helyzete miatt, csak decembertől lettek volna fokozatosan harcra vethetők, így az antant hetekig legalább kétszeres fölény birtokában próbálhatta volna meg áttörni a Száva–Duna-védővonalat. Ezek után furcsa logikai bukfcencel mégis Károlyit vádolja meg árulással a belgrádi egyezmény aláírása miatt (bár jelzi, hogy az aláírásban szerepet játszhatott, hogy a szerbek akkorra már behatoltak Magyarország területére, és sok helyen el is érték a majdani demarkációs vonalat). Szerinte ekkor még „a harc sikerére akkor minden reménység megvolt, mert egyrészt az olasz fronton a magyar csapatok épp azon kívánságukat fejezték ki, hogy szállíttassanak az ország védelmére haza, kinyilatkoztatván, hogy utolsó csepp vérig fogják védeni az ezeréves hazát; másrészt azon időben a prédára leső és a mai kis-antanthoz tartozó államok közül komolyan számba vehető hadereje csakis Szerbiának volt”.⁶

A két háború közötti katonai szakirodalom legérdekesebb képviselője Julier Ferenc alezredes, a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének vezérkari főnöke, aki a világháborús összefoglaló művében és a tanácsköztársaságbeli szerepéről szóló emlékirataiban is kitért az ország védhetőségének kérdésére. Ő nem számolt a Száva-vonal védelmével, helyette a Drávát jelölte ki, és a hidak felrobbantását tervezte. Újvidék–Péterváradnál viszont megtartotta volna a Duna-hidat, mivel ott a déli hídfő jól ki volt építve. Erdélyt a Havasalföldön álló Mackensen-hadsereg biztosíthatta volna, amíg a harctérről hazatér a 17 magyarországi gyalog hadosztály és 6 lovashadosztály, amely erő elegendő lett volna a kivérzett románok és szerbek ellen. A cseheket csekély erővel is fel lehetett volna tartani a történelmi határon, a franciákat pedig szerinte nem hajtotta a harci kedv, hogy Budapest ellen vonuljanak. Julier mindkét munkájában a fenti véleményt képviseli, van azonban egy lényeges különbség: a világháborúról szóló műben nem számol az összes magyarországi csapatost bevethetőségével,

5 Doberdói Breit József: *A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története*. I. kötet. Budapest, 1925, Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár, 26–33.

6 Rubint Dezső: *Az összeomlás*. Budapest, 1933, Globus Nyomdai Müintézet Rt., 160–162, 167, 210, 220–221.

hanem így ír: „a magyar hadosztályok mintegy harmadrésze teljes rendben érkezett a magyar határra. Ha a forradalmi kormány ezeket szét nem kergeti, hanem némi pihentetés és megfelelő lelkesítés után, régi tábornokai vezetése alatt a határra küldi, azon az ellenség sehol sem jön át.”⁷ Ez az egyharmad már csak 7–8 hadosztályt tett ki, és ezt a számot érdemes összevetnünk Gömbös elképzelésével a 8–10 együtt tartható hadosztályról. Az egybeesés nem véletlen, mindketten a honvédelmi minisztériumban szolgáltak 1918-ban, így elvileg ugyanazokból az információkból dolgozva juthattak hasonló véleményre. Mindenesetre ez a szám reálisabbnak tűnik, mint Breit és Rubint víziója a haza védelmére hazasiető 21 hadosztályról. Más kérdés, hogy a történelem és az antant nem adott időt a csapatok hazaszállítására, különösen nem pihentetésére, így a déli védővonalról le kellett mondani.

Gyűlölt ellenségeink

Egy ország katonai lehetőségeinek megítéléséhez elengedhetetlen a szomszédok ismerete, különösen, ha azok területi igényekkel lépnek fel, és jóban vannak az éppen a világot vezető nagyhatalmakkal. A majdani kisantant államok megítélése a magyar köztudatban egyértelműen negatív, de sajnos gyakran hiányos információkon, illetve nehezen igazolható sztereotípiákon alapszik.

A vad rációk

1918-ban a térség legnagyobb tekintélynek örvendő hadserege a szerb volt. Ez a haderő 1912 és 1914 között győzelmet győzelemre halmozva tett bizonyosságot a sajátos balkáni viszonyokhoz való tökéletes alkalmazkodásáról, vezetőinek tehetségéről és katonáinak szívósságáról. Az első Balkán-háborúban a török fősereggel mérkőztek meg (köszönhetően a Balkán-szövetség gyors mozgósításának, itt túlerőben voltak), és győztek. A második Balkán-háborúban a térség legerősebb hadseregének tartott bolgár haderővel mérték össze fegyvereiket, megint csak eredményesen. A teljesítmény értékét emeli, hogy ekkor – a hadjárat első szakaszában – még közel kiegyenlítették voltak az erőviszonyok; később magát a konfliktust már Románia és Törökország belépése döntötte el végleg.

1914-ben a Szerbia ellen fölvonuló osztrák–magyar haderő túlerőben volt, de a csapatok egy részét hamarosan átirányították a keleti frontra, így a létszámok nagyjából kiegyenlítődtek. A szerb hadsereg készleteit azonban kimerítették a Balkán-háborúk, kicsi volt a lőszer tartalék, és csak az első vonalbeli csapatoknak

7 Julier Ferenc: Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén (1919-ben). Sajtó alá rendezte Fogarassy László In *Hadtudomány* 1993/2, 88, illetve: Julier Ferenc: 1914–1918. *A világháború magyar szemmel*. Budapest, 1935, Magyar Szemle Társaság, 276–277.

jutott korszerű fegyverzet, illetve egyenruha. A katonák jelentős része bakancs helyett bocskorban vonult hadba. A nehéz terepen a támadást erőltető osztrák-magyar haderő kudarcra ugyan érthető volt, de nem lett volna ekkora, ha szerb hadvezetés nem áll a helyzet magaslatán, és a védelem összeomlik a főváros elvesztése után. 1914 azonban hiába volt egyértelmű szerb győzelem, a veszteségeket a kis ország nem tudta pótolni, ellentétben a Monarchiával. Az 1915-ös hadjáratban Szerbiának már esélye sem volt: a bolgár hadsereg önmaga akkora volt, mint a szerb, és ugyanekkora a bevetett osztrák-magyar, illetve német erők létszáma is, ráadásul ez utóbbiak egyértelmű technikai fölényben voltak. Az elszigetelt Szerbiának nem volt saját hadiipara, így behozatalra szorult, ami az adott geostratégiai viszonyok között komoly akadályokba ütközött. A vérszterhes helyzetből mindennek dacára sikerült kimenteni a hadsereg felét, amelyet először Korfura evakuált az antant flotta, majd 1916 nyaratól, immár új, korszerű felszereléssel a macedóniai hadszíntéren működött az ottani antant haderő legtekintélyesebb részeként.⁸

1918 őszén az antant balkáni offenzívájának megindulásakor a két hadseregbe szervezett 7 szerb hadosztály oroszlánrészt vállalt a bolgár hadsereg megtörésében, majd – a központi hatalmak által nem túl vehemensen védelmezett – Szerbia visszahódításában. Az ellenfelek által is sokra tartott, a kor színvonalán felszerelt és immár rövid időn belül a harmadik győztes háborúját megvívó szerb hadsereg önmagában is komoly fenyegetést jelentett Magyarországra 1918 novemberében.

A történelmi értékelésekben is visszaköszön az az érv, hogy a háborús kimerültség (és ki nem mondottan: a megszálló központi hatalmak által kegyetlenül kizsigerelt országterület) miatt a szerb hadsereg a háború végén már nem képviselt nagy támadóerőt. Lakosságárányosan ugyan Szerbia szenvedte a második legnagyobb veszteséget a világháborúban (és ehhez még hozzá vehetjük a Balkán-háborúk áldozatait is), de a hirtelen megnövekedett ország az új területek megörökölt hadszervezetét és a frontról hazatért egykori ellenfeleket is könnyen felhasználhatta (kb. 3–4 hadosztálynyi erőt), még ha kétségek is merültek fel a friss állam iránti lojalitásukat illetően. Egy háború esetén persze komoly logisztikai problémát okozott volna a vegyes, francia, illetve osztrák-magyar fegyverzet és felszerelés. A magyar hadtörténetírásban Rubint Dezső nyomán szívesebben hagyták ki a számításból a Monarchia volt katonáit, sőt azt feltételezték, hogy a szerb hadsereg nagyobb részét is lekötötte az új területek megszállása.⁹ Bár a szerbek látványos passzivitása 1919-ben igazolni látszik ezt a feltételezést, ennek értékelésekor nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a magyar haderő 1918 novemberében megszűnt létezni, és később a Tanácsköztársaság is látványosan elvonta a csapatait a déli demarkációs vonalról, így fenyegetettség

8 Szerbia hadtörténetének alapos, magyar szempontú összefoglalása Nagybaczoni Nagy Vilmos: *Szerbia meghódítása, események a Balkánon, 1915–1918*. Budapest, 1929, Heinrich Nyomda.

9 Rubint Dezső i. m. 230.

híján szükségtelennek látszott a nagyobb katonai aktivitás. Zárásként álljon itt a korszak jeles hadtörténetírójának, Olysói Gabányi Jánosnak az értékelése: „Talán azt mondhatom, hogy csak a szerb haderőt nem törte meg a hosszú hadjárat, mert ott katona és polgár, ifjú és agg, rendes harcos és komitácsi fegyvert ragadt, hogy hazáját védelmezze. Miért? Mert őket erre nevelték! A narodna Obrana és a számtalan egyéb »kultur- és testnevelő« egyesület nagyszerűen működött! Összeforrasztottak mindenkit abban a törekvésben, hogy a gyűlölt »svabát« megsemmisítsék. Tanulhatunk tőlük hazaszeretetet és gyűlöletet hazánk ellenségei iránt!”¹⁰

A hitszegő oláhok

A román hadsereg megítélése a magyar hadtörténetírásban korántsem olyan egyöntetűen pozitív, mint a szerbé. Ennek okai összetettek: érzelmileg, és talán a legnagyobb súllyal az okozott veszteség miatti sajtó fájdalom indokolja, hiszen Horvátország nem említhető egy napon Erdéllyel, sem területi, sem gazdasági, sem nemzeti szempontból. Azonban a szubjektív elemen túl a román hadsereg hadi krónikája is igazolni látszik a helyenként lenéző véleményeket. Románia csak a második Balkán-háborúban vett részt, de harctéri veszteség nélkül, mivel belépésével annyira eltolódtak az erőviszonyok, hogy a bolgár ellenállás értelmetlenné vált. 1916 nyarán, felbátorodva az osztrák-magyar haderő keleti katasztrófáján, és elcsábítva az antant nagyvonalú területi igényeitől, szinte a teljes férfilakosságot mozgósítva, pusztán számerejére támaszkodva próbált meg döntő szerepet játszani, de az év végére még saját fővárosát is elvesztette. Az első háborús hónapok kudarcai alapján azonban elhamarkodott volna ítéletet hirdetni. A háborús tapasztalatot nem pótolhatja a békekiképzés, ezt a Monarchia katonái is keservesen megtanulhatták 1914-ben, amikor az orosz-japán, illetve a Balkán-háborún edződött orosz és szerb haderő leiskolázta az elbizakodott nagyhatalmat. 1916 nyarán a súlyos veszteségek ellenére a központi hatalmak még mindig félelmetes fegyveres erővel rendelkeztek, amelyben a felhalmozott tapasztalat, ha nem is a kezdet lelkesedésével, de győzni akaró elszántsággal társult a legfelső vezetéstől a legénység túlnyomó részéig bezárólag. A diadalmenetre készülő román hadsereg lelkes amatorként szorult be a profivá érett német, osztrák-magyar és bolgár erők közé, és a végeredmény megfelelt a papírformának. Bár kétségtelen tény, hogy a Monarchia hadvezetése, tőle szokatlan módon, igyekezett magyarországi alakulatokból összeállítani az Erdélyt védő 1. osztrák-magyar hadsereget, építve a honvédelem eszméjére, így akár azt is mondhatnánk, hogy „Mi, magyarok” vertük vissza a román támadást, bizonyítva akkori katonai fölényünket, esetleg megelőlegezve az összes további konfliktus végeredményét az idők végezetéig. Anélkül, hogy egy csöppet

10 Olysói Gabányi János: A harc és általában a háborús tevékenységek pszichológiája. In *Magyar Katonai Közlöny* 1924/3-4, 16.

is csökkentenénk Erdély védőinek teljesítményét, nem feledkezhetünk meg arról, hogy a bolgár hadsereg jóval látványosabban járult hozzá a román kudarchoz. Az előre eltervezett visszavonulás és halogató harc során ugyanis csak viszonylag kis veszteséget lehetett okozni a túlerőben támadó románoknak; míg a bolgárok merészen léptek fel az egyenlő erejű, de széttagolt 3. román hadsereg ellen, és több súlyos vereséget mértek rá, amelyek közül kiemelkedett a „Balkán Verdunjének” szánt Tutrakan erődjének rohammal való bevétele. Románia hiába mozgósított nagy haderőt, ha felszerelni már nem tudta, egész hadosztályok voltak egyetlen géppuska nélkül, miközben a Monarchia hadseregében már zászlóaljanként 6 darab volt rendszerezve (hadosztályonként 80–90) a világháború egyik meghatározó fegyveréből. A korszak tüzérségének óriási lőszerigényét a román ipar képtelen volt fedezni, és behozatalra is csak a hasonló problémákkal küszködő Oroszország felől számíthatott. Az első hónapok katasztrofális román teljesítménye azonban fokozatosan javult. Az óriási veszteségek miatt a hadsereg kisebb, de jobban kézben tartható és hatékonyabb lett, a hazájukat védő román katonák szívósságát és bátorságát az ellenfelek is kénytelenek voltak elismerni. A fele királyságot, Moldvát végül sikerült is megtartani.¹¹ A román hadsereg így hazája földjén harcolva védekezett 1918-ig, és ekkor sem saját gyengesége, hanem az orosz összeomlás miatti teljes elszigetelődés miatt volt kénytelen feladni a harcot. A bukaresti békének a hadseregre vonatkozó katonai rendelkezései nagyjából megfelelnek a későbbi belgrádi katonai konvenció előírásainak, de lakosságárányosan sokkal nagyobb fegyveres erő kereteinek fenntartására kapott engedélyt azzal a speciális kitételrel, hogy a széteső és polgárháborúba hulló Oroszországban kialakult helyzet miatt, Románia feladata lett a besszarábiai rendfenntartás, amihez hadiállományon tarthatott két hadosztályt.¹² Ráadásul a központi hatalmak egyre súlyosbodó helyzete miatt nem maradt elég erő és figyelem a románok által halogatott leszerelés végrehajtására. Az antant őszi balkáni offenzívájának sikere egyértelművé tette, hogy Románia rövidesen ismét be fog avatkozni a konfliktusba, aminek egyetlen akadálya akkor már csak a Havasalföldet megszállva tartó német Mackensen-hadsereg volt, az az egyedüli erő a térségben, amelytől az antant komolyan tartott.

A román hadsereget ugyan megverték 1916-ban, a következő évben azonban kiköszörülte a csorbát, és elkerülte az összeomlást, így a félig-meddig végrehajtott leszerelés után viszonylag gyorsan ismét ütőképes erővé lehetett fejleszteni. A Monarchia hadvezetése hét fegyverben maradt román hadosztállyal számolt 1918 októberében.¹³ Így miután a németek távoztak a térségből, Románia

11 Nagybacsoni Nagy Vilmos: *A Románia elleni hadjárat*. Budapest, 1923, A M. Kir. Honvédelmi Ministerium Kiadása.

12 Rubint Dezső i. m. 251–252.

13 József főherceg: *A világháború, ahogyan én láttam*. Budapest, 1934, a Magyar Tudományos Akadémia kiadása, VII. kötet, 375.

viszonylag jó pozícióból kezdhetett neki területi igényei valóra váltásának. Köszönhetően az 1918. novemberi összeomlásnak, a magyar és a román haderő közti minőségi különbség átfordulni látszott. Egy 1919-es hírszerzői jelentés érezhető ellenszenvvel, ugyanakkor irigységgel állapítja meg: „A román tisztek igen unszimpatikusak, kifestettek, púderezetek, sok van közöttük a mi volt tisztjeinkből, és katonáik is különösen ezekből rekrutálódnak. Felszerelésük és élelmezésük szintén elsőrendű, úgyszintén a fegyelem olyan, mint a mi volt hadseregünkben.”¹⁴

A gyáva cselákok

Ha tehát a két balkáni ellenfelünket nézzük, akkor jól látható a közös pont: hadseregeik nagy veszteségeket szenvedtek, de ennek dacára kitartottak, és elkerülték az összeomlást; ha megfogyatkozva is, de ép struktúrával néztek a térség végső felosztása elé. Velük ellentétben a cseh fegyveres erő osztozott a Monarchia sorsában. A cseh és morva ezredek ugyanúgy szétzüllöttek a fronton, hazaszállítás közben vagy az után, mint a magyarországiak. Érdekes ellenpélda a 30. gyalogezredé, amelynek ezredtörténete büszkén ecseteli, hogy napokig segítették lefegyverezni a Monarchia csapatait, majd zárt rendben, fegyelmezetten utaztak haza, a rövid szabadság után pedig a katonák nagy része újra bevonult, hogy fegyverrel harcoljon az új állam határaiért. Ez 1918-ban kirívó teljesítmény volt Csehországban is. Ellentétben a román és a szerb magterülettel, Cseh- és Morvaország vegyes lakosságú volt, és a német kisebbségre a kezdeti időben nem számíthattak (nem is próbálták besorozni őket), ami komoly gondot okozott, mert a speciális (német nyelvtudást inkább megkövetelő) fegyver- és csapatnemeknél, mint a lovasság és tüzérség, műszakiak stb. a németek száma még az országos arányszámuknál is nagyobb volt. A csehek állammal ugyan nem, de hadsereggel tulajdonképpen rendelkeztek a világháborúban: 1918-ra az önkéntesekből (túlnyomórészt hadifoglyokból) álló csehszlovák légiók 6 hadosztályt számláltak (3 Oroszországban, 2 Olaszországban, 1 Franciaországban szolgált). Az oroszországi csapatokat sokáig lekötötte a polgárháború, így azok csak 1920-ban tértek haza, a másik három hadosztály azonban 1918 végére megérkezett, és gerincét adta az új csehszlovák hadseregnek.¹⁵

A két háború közötti magyar katonai szakirodalomban többnyire elítélő hangnemben szólnak a csehekről, egyrészt vélelmezett harctéri gyávaságuk, másrészt a legionáriusok esküszegő magatartása miatt. A két állítás egyszerre nem lehet igaz: a légióba való belépéssel együtt járt a valós fenyegetés, hogy

14 HL MTK Hüb Politikai Osztály 523. 13/15.

15 A csehszlovák hadseregről sajnos nincs magyar nyelvű összefoglaló. A korszak legalaposabb hadtörténeti feldolgozása Ježek, Zdeněk: *Boj o Slovensko v letech 191–1919*. Praha, 1928; a 30. gyalogezred története *Tricátníci: sborník prací k desátému výročí boji pěšího pluku 30 Aloise Jiráka*. Szerk. Kühn, Ludvík. Vysoké Mýto, 1929, 70–79.

(újabb) hadifogság helyett, árulóként a kivégzőosztag elé kerül az önkéntes, ami kétségkívül rosszabb, mint egy antant fogolytáborban kivárni a háború végét. Ezen bírálathoz még annyit, hogy a magyar történelem ismeretében nem árt óvatosabban bánni az esküszegő címkével...

Mindenesetre tény, hogy 1919-ben a három csehszlovák légiós hadosztály jól teljesített a felvidéki hadjáratban. Komoly gondot okozott viszont, hogy tapasztalt magasabb parancsnokokkal sem rendelkezett az új állam. A Monarchia katonai felsővezetőiből nem kértek (a cseh területekről származók nagy része német volt vagy teljesen elnémetesedett), így kénytelenek voltak külföldiek által vezéreltetni magukat, ezért 1918 végétől 1919 júniusáig a Felvidéken olasz parancsnokság alatt működtek a cseh csapatok, ezután pedig a vezetést átvették a franciák. A következő években Csehszlovákia olyannyira alárendelte magát a korabeli Európa legerősebb katonai hatalmának, hogy 1925 végéig a legfelsőbb szintű tényleges irányítást végző vezérkari főnök posztját a francia hadsereg tábornoka töltötte be. Ellentétben a két iparilag fejletlen balkáni állammal Csehországnak jelentős ipara volt, így elvileg önerőből is el tudta látni hadseregét, a gyakorlatban azonban ez 1919-ben nem működött, ugyanis a háború végén a haditermelés leállt, és a védtelen Felvidék megszállása nem is követelt komolyabb ráfordítást. A júniusi magyar offenzíva ezért készületlenül érte a csehszlovák hadsereget, amely nem rendelkezett elegendő löveggel, és komoly lőszerhiánnyal küzdött. A gondokat csak a bőséges francia szállítások révén tudták orvosolni.

Egy haderő teljesítményét nagyban meghatározza, hogy az egyes alakulatrészek mennyire képesek együttműködni. A békeidőben kialakított vagy a harcban összekovácsolódott struktúrákat nem lehet büntetlenül szétverni. Még az előző rendszer tagadására épült Tanácsköztársaság is megtartotta a honvédség (és részben a közös hadsereg) szervezeti egységeit az ezredektől a hadosztályokig. A cseheknek ez sokkal nehezebben ment: mivel a németeket nem merték besorozni, így a vegyes lakosságú területekről toborzódó ezredek jó része csak csonkán (egy-egy zászlóaljjal) szerepelt 1919-ben. A légiós hadosztályok mellé sokáig nem szerveztek újabbakat, így a rögtönzött, különféle zászlóaljkból összeállított „kombinált” ezredek képviselték a legmagasabb szervezeti szintet – általában nélkülözve a kiegészítő szakcsapatokat. Ez a rendszer egy megszálláshoz elegendő volt, de komolyabb harcban hamar kiütköztek a problémák. Ellenfeleink közül kétségtelenül a cseh hadsereg volt a leggyengébb, részben meglehetősen heterogén összetétele miatt. Egy magyar hírszerző jelentés párhuzamot is vont az egyes alakulatok felállítási helye és használhatósága között: „A fegyelem a francia legionista ezredeknel nagyon jó, az olasz egyenruhásoknál még kielégítő, ellenben a volt közös és landwehrekből alakult és újonnan felállított ezredeknel laza. A tiszték tekintélye azonban mindenütt megvan.”¹⁶

16 HL MTK Hünb 331/250Ht 5. oszt. helyzetjelentés márc. 31. dél. 8. 43/5.

Fegyverbe!

Mielőtt felemelkednénk a kontrafaktualitás szférájába, szükségesnek érzem néhány szilárd tényhez rögzíteni a mondanivalómat. A továbbiakban áttekin-tem Magyarország hadiipari potenciálját, a hadsereg fegyverzeti és ruházati helyzetét, a lovasítás lehetőségeit, valamint a szénhelyzetet. Az alábbiakban tehát egy adatgazdag rész következik, a kifejezésnek abban az értelmében, hogy a „többség számára száraz és unalmas”.

Julier Ferenc az ország védhetősége mellett érvelve kifejti, hogy hazánk 1918 őszén még elegendő nyersanyaggal rendelkezett egy tekintélyes véderő fenntartásához, hiszen még több havi káosz és területfeladás után is sikerült a Tanácsköztársaságnak 1919 tavaszán-nyarán egy tekintélyes 110 000 főnyi haderőt felállítani, felszerelni és felfegyverezni. Ha pedig „ezt a szervezési munkát nemzeti alapon álló kormányzat 1918 novemberében végzi el, akkor Magyarország mindhárom ellenfelével szemben elegendő és jó haderőt tud állítani”. A Tanácsköztársaság hadiiparáról fennmaradt gyér források alapján ez a megállapítás rózsaszínűbb képet fest a valóságosnál; ami tekintve, hogy Juliernek számos alkalma volt szembesülni a Vörös Hadsereg ellátási problémáival, nem magyarázható mással, mint hogy ezzel a csúsztatással is a népköztársaság pacifizmusát kívánta pellengérré állítani.¹⁷

A hadsereg az állam fegyveres ereje, tehát fegyver nélkül nem hadsereg a hadsereg. A honvédő háborúban bevethető erő nagyságát meghatározta az elérhető fegyverek száma. Elméletben Magyarország rendelkezett a szükséges mennyiséggel 1918 őszén, hiszen a hadsereg hazatérő alakulatai megfelelően fel voltak szerelve. Az események sodrában azonban a több lépcsőben is nagyszámú katonai anyag veszett oda. A haderő zöme 1918-ban az itáliai fronton állt, ahol a sikeres olasz offenzívának, és a fegyverszünettel kapcsolatos félreértéseknek köszönhetően a nehézfegyverzet egy része elveszett, ehhez jött még a padovai fegyverszünet értelmében kötelezően átadandó tüzérségi anyag. A visszavonulás során a felbomló alakulatok szintén nagy mennyiségű fegyverzetet hagytak el – megint csak a nehézfegyverzet szenvedett nagyobb hiányt, hiszen katona a saját fegyveréért nagyobb felelősséget érzett, ráadásul az segítségére is lehetett a kaotikus viszonyok között. Az utódállamok gyorsan reagáltak az új helyzetre, és többé-kevésbé szervezeten igyekeztek megszabadítani a hazafelé tartó csapatokat katonai (és ha esély volt rá, személyes) tárgyaiktól. Ennek a tevékenységnek különösen jó alanyai voltak az Ausztrián és az alakuló délszláv állam területén hazavonulni kénytelen magyarországi alakulatok. A hazatértek önkényes leszerelése (és fegyveres távozása), illetve a katonai

17 Julier Ferenc: *1914–1918...*, 277. A Tanácsköztársaság hadiipar-történetének mindmáig legalaposabb feldolgozása (bár a korszellem miatt értékelései csak fenntartásokkal használhatók) Dömötör Gergely: *A Magyar Tanácsköztársaság hadigazdasága*. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 1956/1, 120–149, 1956/3–4, 209–239.

összeomlással, valamint a politikai káosszal együtt járó fosztogatások további érzékeny – és nehezen pótolható – hadianyag-veszteséget jelentettek.¹⁸

A népköztársaság nem bízott a régi hadseregben, és igyekezett nagy iramban kiépíteni a saját, lojálisnak gondolt rendfenntartó erejét. A nemzetőrségnek néhány hónap alatt 80 000 puskát és 350 géppuskát utaltak ki, ami aztán szőrén-szálán eltűnt, legalábbis az utódszervezet vörösőrség egyáltalán nem tudott vele elszámolni 1919 májusában. Természetesen a veszteség nagy része az időközben föladott területekre esett, így fölösleges lett volna a személyi felelősöket keresni. Viszont önmagában figyelemreméltó az a tény, hogy ez a mennyiség puskából 6 hadosztály teljes gyalogságának és 3 hadosztály géppuskás századainak a felszerelésére elegendő lett volna. A Tanácsköztársaságnak – elődjéhez hasonlóan – a saját fegyveres rendfenntartó erő volt az elsődleges, így újabb jelentős fegyverkiutalások történtek a vörösőrségnek (több tízezer puska és pár száz géppuska). Május végén a Hadügyi Népbiztosság raktáraiban már csak 5000 kiadható puska és 10 géppuska volt, javítás alatt állt 15 000 puska és 200 géppuska (erre tíz napot számoltak). A gyártási kapacitást pedig napi 500 puskára becsülték. A Tanácsköztársaság első két hónapjában összesen 77 085 puskát és 786 géppuskát utaltak ki (a vörösőrséget is beleszámítva), de a hadsereg fegyverállománya mégis csak 48 582 puska és 579 géppuska volt.¹⁹

A javító- és gyártókapacitás növelésére komoly erőfeszítéseket tettek (több száz új munkás bevonásával), míg május elején csak napi 250 puskát tudtak megjavítani, a hónap végére ez a szám már elérte az 1400-at, így a hó elején meglévő 60 000 rossz fegyver háromnegyedét sikerült használhatóvá tenni három hét alatt. Sajnos a későbbi időszakról nem rendelkezünk ilyen összefoglaló kimutatással, június második hetéből azonban van négy nap fegyverállomány jelentésünk, amiből azt láthatjuk, hogy a javítókapacitás napi 400–1300 között ingadozott (véltetően részben a frontról visszaérkező sérült fegyverek mennyiségének függvényében), a gyártás viszont nem érte el a tervezett napi 500 darabot, hanem csak 400–450 volt. A raktárkészlet ebben az időszakban 14–16 000 darab volt, ami a hadsereg fogyatékának pótlására elég lehetett, de új alakulatok felállítására már kevés. Géppuskagyártás Magyarországon nem volt, a javítottak száma napi 5 darab, a raktárkészlet 50–60 darab volt, amiből legfeljebb egy fél hadosztályt lehetett volna felszerelni.²⁰

Az új alakulatok felállításának szűk keresztmetszete a rendelkezésre álló géppuskák korlátozott száma volt, ezért a hadvezetés minden megtett azért, hogy a zászlóaljanként előírt 8 gépfegyvert valahonnét előteremtse, amire a katonai

18 Doberdói Breit József i. m. 39.

19 HL MTK Hünb 131819szám/50/a-1919. 4/246.

20 A május eleji állapot: HL MTK Hünb 8348/el50 30/8; a júniusi fegyverállomány kimutatások: HL MTK 9/32.708; 9/36.783; 9.37/799; 9/39.872.

szempontból kevésbé értékes vörösőr egységek, különítmények készleteinek korlátozása lehetett a megoldás. Ugyanakkor a legharcképesebb alakulatok főlős fegyvereit is megpróbálták elvonni. A géppuska és tartozékai ugyanis elég nehezek, így a menekülők attól szabadultak meg a leghamarabb. A csapatukat kézben tartó parancsnokok gondot fordítottak rá, hogy az elhagyott fegyvereket összeszedessék (arról nem is beszélve, hogy az ellenségtől elvenni is nekik volt esélyük). Így természetes folyamat volt, hogy a gyáva alakulatok állandó géppuskahiányra panaszkodhattak, míg a magas harcértékűek bővelkedtek géppuskákban, ami tovább növelte katonai hatékonyságukat. Erősen kérdéses, hogy a folyamatba való beavatkozásnak a hadvezetőség részéről mekkora hozadéka lehetett, az elszántabb parancsnokok biztos megtalálták a módját, hogy eltitkolják fölöslegüket.²¹

A szűkös gyártási kapacitás és a nyersanyaghiány miatt különösen fontos volt, hogy a harc közben megrongálódott fegyverzetet begyűjtsék, és javításra a hátszázba küldjék, ugyancsak a fronton kellett gyűjteni a sebesültek, betegek fegyvereit – ezek azonban akár helyben felhasználhatók voltak. A gyakorlat azonban szokás szerint szembe ment az elmélettel. A Hadügyi Népbiztosság 1919. június végén kénytelen megállapítani, hogy az arcvonal állandóan nagy mennyiségű fegyvert igényel, miközben a pótlások mind teljes felszereléssel mennek ki, a fogyatékos fegyvereiből pedig nem küldenek vissza semmit a hátszázba, aminek így elvileg fegyverbőséget kellene eredményeznie az arcvonalban. A Hadsereg főparancsnokság megpróbálta feltárni a folyamat hátterét: a III. hadtest és az 5. hadosztály válasza fennmaradt a levéltárban, ezekből kiderül, hogy a leadott fegyvereket az új alakulatoknak, bevonultaknak osztották ki, de ezekről nem vezettek kimutatást, kivéve az 5. hadosztályt, ahol másfél hónap alatt 1800 puskát gyűjtöttek be (ennek nagy részét szintén kiosztották). Ne feledjük, hogy még zajlott a felvidéki offenzíva, és a felszabadított területek magyarsága nagy számban állt be a Vörös Hadseregbe – tekintve, hogy zömmel kiképzett, katonaviselt emberekről volt szó, akik jobb híján még többnyire viselték is a régi egyenruhájukat – a leggyorsabb és leghatékonyabb módja volt a veszteségek pótlásának, ha fegyvert nyomnak a kezükbe, és kiküldik őket az arcvonalba.²²

1918–1919-ben Magyarország területén nem dúltak nagy harcok, így a tüzérség lőszerfogyasztása sem volt mérhető a világháborúban megszokotthoz. A viszonylag alacsony intenzitású felhasználást a hazai lőszergyártás látszólag pótolni tudta. A felvidéki hadjárat során nem voltak utánpótlási problémák, de a tiszántúli offenzíva katasztrófájában már közrejátszott a lőszerhiány. A legjobban

21 HL MTK HP 527/16, 52/4.77.

22 HL MTK Hüb 222492 50a-1919. 58/3.35; HL MTK III.hdt 622/156. 59/9.76; HL MTK 5.ho 136/tüz. 59/21.210/I.

használható lövegtípus, a tüzérségi anyag több mint 40%-át kitevő, a 10 cm-es tábori tarackhoz való lőszer teljesen kifogyott a támadás során, az anyag felét kitevő tábori ágyúkhöz is csövenként 900 lövés maradt, ami néhány harci nap szükséglete volt (a 2. hadosztály a csongrádi átkelésnél, nem túl heves harcban, lövegenként több mint száz lövést adott le). A vizsgálat során a csepeli lőszergyár jelentése is előkerült, ami már előre vetítette a Tanácsköztársaság bukását: már csak 75 000 db tüzérségi lőszert tudtak legyártani a rendelkezésre álló nyersanyagból (4 hét alatt) a két leggyakoribb lövegtípushoz, megszüntetve minden egyéb gyártást, de ez is csak lövegenként nagyjából 260 lövést jelentett volna. Az illetékes osztály megjegyzése mindent elmond: „a még várható lőszer mennyiségnek hadműveleti szempontból különösebb jelentősége nincs”.²³

Rongyos gárdák

Az egyenruha talán nem tűnik egy hadsereg létfontosságú részének, de az könnyen belátható, hogy a katonák állóképességét jelentősen befolyásolja a ruházatuk milyensége. A háború végén a katonák lehangoló képet mutattak, ahogy egy hivatásos tiszt írja: „még cérna sem volt, hogy a rongyos ruhát foltozhattuk volna. Láttam nyári hőségben felöltött köpennyel menetelő csapatokat, mert a nadrág az embereken rongyokban lógott. Sok helyütt a leleményes katonák a sátorlapok hulladékából sodortak cernát, hogy rongyaikat rendbe hozzák.”²⁴

1918-ra nemcsak a sereg, hanem az egész ország lerongyolódott, a leszereléskor a katonáknak mindenképpen meg kellett hagyni a kincstári ruhát, hiszen nagy részük semmivel sem tudta volna azt pótolni. Így egy újabb bevonuláskor a ruhadaraboknak legalább egy részét nem kellett kiadni (ezekért rendszeres pénzbeli kárpótlás járt a katonának, amit a zsolddal együtt kapott meg), de ez csak ideiglenes könnyebbséget jelentett, hiszen harctéri körülmények között a ruházat nagyon gyorsan elhasználódott. 1918 októberétől a még meglevő katonai raktárkészletet gyakorlatilag felszámolták: egyrészt civil kezdeményezésre a helyi fosztogatók, másrészt hangulatjavító intézkedésként maga a kormányzat osztotta ki (a hadügy nyilvántartása szerint félmillió ember jutott így katonai ruhadarabokhoz). 1919. április elején mind katonai ruházatból, mind szükséges szövetből hiány volt, a hadügy minden textilárut le akart foglalni a katonaság részére, mert a Vörös Hadsereg felállítása miatt számításaik szerint rövid időn belül 100 000 embert kellett volna felruházniuk, de a szociális termelés népbiztosságánál másképp gondolták, Rákosi Mátyás a proletárok felruházását előbbre valónak tartotta. A végső döntést azzal odázták el, hogy felméri a behozatal

23 HL MTK HP tüzércsoport 725/125. 61/24.268; a 2. hadosztály lőszerfogyasztása: HL MTK I. hdt 217/16. 61/15.139.

24 Nagy Sándor: Az anyagi szolgálat a hadra kelt seregnél. In *Magyar Katonai Közlöny*, 1920/5, 316–328.

lehetőségeit (ez akkor csak Ausztriából volt elképzelhető). Az egyenruháhiány miatt komolyan felvetődött az is, hogy a toborzás ütemét lassítani kell, és a hadsereg létszámának szaporítását a rendelkezésre álló ruházathoz igazítani.²⁵

A hadsereg felruházásánál alapvető probléma volt, hogy a birodalmon belül, történeti okokból, a textilipar elsősorban nem Magyarországra települt. 1918 novemberétől a hadi megrendelések leálltak, és közel félévi pangás után a hirtelen megnövekedett igényeket nehezen tudták kielégíteni. Az ipart általánosan sújtó jelenségek, mint a teljesítménybérrel az órabérre való átállás, a munkafegyelem általános leromlása, a bérek inflációja mellett voltak speciális problémák is: például a hátizsák-, tarisznyavarrás jóval nehezebb munka volt, mint a ruhakészítés, így a munkások, amint megtanulták a varrógépkezelést, rögtön jobb/könnyebb állás után néztek, állandósítva a munkaerőhiányt.²⁶

Július elején a Hadügyi Népbiztosság összesítette a március 22. és július 5. között kiadott ruházati anyagot. A számok impozáns haderőt sejtettek: ha a 231 268 sapka, 244 837 zubbony, 222 542 nadrág, 207 091 köpeny (vagy bekecs), 255 926 bakancs és csizma, valamint 277 646 készlet fehérnemű három hónap alatt gazdára talált, akkor több mint 200 ezer fővel nőtt meg a hadsereg. Ezt a növekményt azonban a hadrendek nem igazolták vissza, gyakorlatilag kétszer ruházták fel a sereget. Azzal mindenki tisztában volt, hogy a mozgó háborúban sokkal gyorsabban elhasználódik a ruhaanyag, mint állóharcban, de három hónapot még a rossz minőségű háborús textíliáknak is ki kellett volna bírniuk. A kézenfekvő magyarázat aanyag kezelés és a nagyarányú lopás volt. Július végén ezért szigorúan korlátozták a ruhaigényléseket. Sokat elárul az előző viszonyokról, hogy a harcoló csapatok lábbeli-igénylését a létszám 20%-ban, ruhaigénylését 10%-ban maximálták (havonta két igénylést lehetett benyújtani). A nem harcoló csapatok ekkor már nem adhattak be kiutalási kérelmet.²⁷

Energiaválság

Az első világháború ipari háború volt, és a hadipar óriási mértékben fogyasztotta az energiát, ezért kulcsfontosságú volt, hogy egy-egy ország mekkora készlettel rendelkezik a korszak domináns energiahordozójából, a szénből. Magyarország helyzete nem volt túl rózsás, mert békeidőben is kénytelen volt külföldről behozni szénfogyasztásának harmadát (kalória értéken számolva a 40%-át, mivel kokszolható szén szinte csak importból jött). 1916-tól több szénválság is volt, 1918-ra pedig a helyzet katasztrófálissá vált. Ez nemcsak az ipari termelést

25 HL MTK Molzer Ferenc: Emlékeztető a Vörös Hadsereg részére szükséges ruházat és felszerelés ügyében, 175/a-d. 4/47.

26 HL MTK Hüb mőszaki-gazdasági főcsop. 1.csop. 261567/Mgf.I.text. 10/24.111.

27 HL MTK HP 713/612-1919. Ruhaigénylések szabályozása 61/13.134.

veszélyeztette, hanem a szállítást is, mivel a vasút – a szén nagy szállítója – egyben a legnagyobb felhasználó is volt, 1913-ban a fogyasztásból 41%-kal vette ki a részét.

A belgrádi egyezmény az ország négy nagy szénmezőjéből rögtön elragadott kettőt: Petrozsény román kézre került, a mecseki szénbányákat pedig a szerbek szállták meg. A harmadik, Salgótarján, a Tanácsköztársaság alatt több mint egy hónapig a frontvonalban volt, így ott is zuhant a termelés. Az elmérgesedő cseh-magyar viszony akadályozta a csehországi és a németországi behozatalt, Ausztria is leállította a szállításokat, így az összes eddig beszerzési forrás elapadt. Az ország tehát 1916-tól egyre súlyosbodó energiaproblémákkal küzdött. 1919 nyarán a megmaradt országterület legszükségesebb ellátásához napi 838 vagon szénre lett volna szükség, ezzel szemben a termelés június végén napi 780 és 800 vagon között ingadozott. A hadsereg a szénhiányt sokáig csak áttételesen, a haditermelés akadozásán keresztül érezhette, de 1919 májusától már szigorúan korlátozni kellett az „indokolatlan” katonai vasúti mozgásokat (bár a nagyobb csapatszállításokat ez még nem akadályozta).²⁸

Az ásványi energia mellett nem hanyagolhatjuk el az állati energiát sem, hiszen ahol nem volt sín, ott többnyire csak szekér járt. 1914-ben a Monarchiában 3 900 000 ló volt (a Magyar Királyságban 2 millió, Horvátországban 300 000), ebből a hadsereg békeállománya 125 000, ami a mozgósítás után 600 000-re nőtt. A háború első, sok mozgással járó szakasza a bevonult lovak tetemes részét felemésztette, 1914 végéig mintegy 190 000 ló, az induló állomány harmada pusztult el (a lovashadosztályok hátasai még nagyobb arányban hullottak – szeptember végére csak az állomány negyede maradt harcképes). A birodalom 1916-ig még pótolni tudta a hiányokat, sőt 1914-ben nagyvonalúan megsegitette német szövetségését 100 ezer ló átadásával, de a háború harmadik évétől már érződött a mezőgazdasági termelés hanyatlása, ami súlyos takarmányhiánnyal és egyre nagyobb pusztulással járt. Az utolsó két év elhúzódó agónia: 1917-ben 337 000, 1918-ban 463 000 ló dőlt ki a sorból. A monarchia összvesztesége a háború alatt mintegy 1 500 000 ló volt, aminek 90%-a ténylegesen elhullott, a maradékot mint katonai szolgálatra alkalmatlant ki-selejtezték. Dacára annak, hogy a keleti győzelmek után a lengyel és ukrán területek is hozzájárultak a lovellátásához mintegy 190 000 állattal, a háború végére a hadsereg állománya 400 000-re csökkent, ami kevesebb mint fele a csúcsevnek számító 1916-os 943 000 lónak. Ekkora már gyakorlatilag megszűnt

28 A háborús széntermelés legalaposabb áttekintése Báró Szerényi József – Ladányi Jenő: *A magyar ipar a világháborúban*. Budapest, 1934, Franklin Társulat; legfrissebb összefoglalása Nagy Péter: *Harc a szénhiány ellen. A szénkormánybiztosság működése Magyarországon, 1917–1924*. In *Háborúból a békebe: a magyar társadalom 1918 után*. Szerk. Bódy Zsombor. Budapest, 2019, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet; a Tanácsköztársaság széntermelése Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. München, 1923, Verlag für Kulturpolitik, 358; katonai korlátozások HL MTK HP 527/12. 52/4.65.

a lovasság, de a tüzérség sem rendelkezett elég fogattal, a lövegeket csak felváltva tudták mozgatni.²⁹

1918 után az egykor lóexportőr Magyarországon is komoly hiány volt, a belgrádi egyezményben engedélyezett két lovashadosztály felállítását el sem kezdték, és a Tanácsköztársaság Vörös Hadserege is csupán egyetlen lovasezredet tudott felállítani, bár ez részben annak volt köszönhető, hogy a lovak zömét az erőltetett tüzérségfejlesztésre tartották vissza (a tüzérségnek, amelynek viszont egy idő után már nem jutott lószér). Az 1919-es harcokban valószínűleg nagyobb hasznát látta volna az ország néhány nagyobb lovas köteléknek – a románok nyári elsöprő győzelmében oroszánrészt játszott a két lovashadosztályuk. A Vörös Hadsereg történetét végigkíséri a lóhiány, tengernyi igénylést nyújtottak be a csapatok, ezt végül júliusban azzal zárta le a Hadsereg főparancsnokság, hogy teljes készlethiány miatt ne is próbáljanak igényelni.³⁰

Összegezve Magyarország lehetőségeit: az adatokból úgy tűnik, hogy egy 100–150 000 fős hadsereg az ország akkori állapotában rövid távon fenntartható volt (ez megfeleltethető a Julier és Gömbös által feltételezett 8–10 hadosztálynak). A világháború tönkretette a mezőgazdaságot, így az országban nagy volt az ínség, ez nyilvánvalóan kihatott a hadsereg állóképességére és méretére is. Az adatok alapján, ha szűkösen is, de 1919-ben augusztusig még élelmezhető volt a Tanácsköztársaság fegyveres ereje a megmaradt országterületről, de a Tiszántúl visszaszerzése kulcsfontosságú volt a jövő szempontjából.³¹

Háborús forgatókönyvek

A címben egy honvédő háború krónikáját ígértem, és a kedves Olvasó jobbára csak száraz adatokat kapott, de úgy gondolom, hogy ennyi ismertető elkél, ha egy száz éve letűnt világba tennénk fantáziautazást. Már ismerjük az ellenfeleket, az ország gazdasági lehetőségeit, eztán csak bele kell képzelnünk magunkat egy nemzeti egységkormány helyébe, és ki kell találnunk, hogy mi a teendő

29 A háborús lövészetekhez a következő munkák szolgáltattak (néha egymásnak ellentmondó adatokat) Ajtay Endre – vitéz Péczely László: *A Magyar Huszár*. Budapest, 1936; Gottl Jenő – Mojzer László: *Hadseregünk ellátása a világháborúban (1914–1918)*. Budapest, é. n.; Székely Imre György: A lótenyésztés. In *A trianoni Magyarország mezőgazdasága*. Szerk. Horváth József. Budapest, 1940.

30 HL MTK HP 726/412. 86/21.115.

31 Terjedelmi okokból nem foglalkozom a hadseregtoborzás kérdésével. Ismereteim alapján ennél sokkal nagyobb tömeget nem mozgósított a háborút vívó Tanácsköztársaság sem, de hosszabb távon egy nagyobb hadsereg nem is lett volna fenntartható. A téma eddigi legalaposabb feldolgozása: Révész Tamás: *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben*. Budapest, 2019, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet; az élelmezéshez: HL MTK Hüb 128976/52. 33/50.

szorult helyzetünkben. Mikor vívjuk meg a háborút? Támadjunk vagy védekezzünk? Mi legyen a hadicél? Ki legyen a fő ellenfél? Kivel próbáljunk meg-egyezni? Azok kedvéért, akik nem tanulták részletesen a korszakot (különösen a „dicsőséges 133 nap” történetét), legyenek túl fiatalok vagy egykori rendszerellenes lázadók; az alternatív történelemhez lábjegyzetben mellékelem egy-egy időszak valós eseményeit.

Egyetértek a korszak szakíróival abban, hogy az országot 1918 őszén a történelmi határokon kellett volna megvédeni. Erről azonban a Monarchia hadvezetése nem gondoskodott, illetve szorult helyzetében nem is nagyon gondoskodhatott. A birodalom összeomlása utáni káoszban bármilyen magyar kormány kényszerhelyzetben lett volna; szerencsétlenségünkre a déli védővonal centrumában álló két közös hadosztálytól nem lehetett elvárni, hogy harcoljon a történelmi határért, tekintve, hogy az egyik lengyel a másik cseh legénységű volt. A német csapatok már nem voltak szövetségeseink, és egyébként is november 11-étől életbe lépett a német fegyverszünet is.

Nézzük, mi történik, ha Magyarország az ellenállást választja 1918 novemberében!

A hátországi alakulatok felbomlását nem lehet megakadályozni, a kormány csak a hazatérő fegyelmezett és magyar legénységű csapatokban bízhat. A belgrádi egyezmény elutasítása kapóra jön Louis Franchet d'Esperey tábornoknak, hogy a háború befejezése után még időn túli háborús babérokat arasson, és a szerb-román-francia csapatok széles fronton nyomulnak előre. A tíz antant hadosztálynak nem kell komolyabb harcokat vívnia, az egyes elszigetelt ellenállási góccokat (nemzetiségi területeken a magyar többségű városokat) egyszerűen megkerülik. A nyugati harctérről beérkező szerelvényekről, kiszállás után azonnal a frontra küldött, kimerült magyar csapattöredékek képtelenek feltartóztatni az ellenséget. Ráadásul a nemzetiségiek egy része azonnal megadja magát, amire válaszul a hadvezetés megpróbálja lefegyverezni a megbízhatatlan alakulatokat, amelyek fegyverrel állnak ellent – így tűzharcok bénítják meg a nagyobb vasúti csomópontokat. A magyar katonák sem tudnak ellenállni az otthon közelségének, tömegesen térnek otthonaikba, a hadsereg nagy része így területvédő milíciává alakul. Hetek alatt elveszik Erdély, a Délvidék és a Dél-Dunántúl. Decemberben a budapesti munkásság frontra küldésével még sikerül megtartani a Budapest-Szolnok vasútvonalat, és ezzel meggátolni az ország kettészakítását. A front stabilizálódik, az erők kiegyenlítődnek. Am ekkor a cseh-szlovák légiós hadosztályok megindulnak a Felvidékre, és lendületesen törnek előre a katonailag védtelen régióban, ide már nem jut erő, a magyar védelem összeomlik. Vesztettünk.³²

32 A valóságban a magyar kormány 1918 novemberétől a pacifizmus és a leszerelés mellett kötelezte el magát, a fegyveres ellenállást eleve lehetetlennek tartva. A Monarchiától megörökölt fegyveres erő ráadásul kettős fenyegetést jelentett: egyrészt a felbomlott alakulatok legénysége fegyveresen hazatérve veszélyeztette a társadalmi rendet és a közbiztonságot,

Nézzük, mi történik, ha várunk a fegyveres harccal egy ideig?

1918 novemberében az ellenállás értelmetlen, az antant nem hagyhatja, hogy egy ország nyíltan megkérdőjelezze a győzelmét és az új világrendet. A balkáni francia haderő még mozgásban van, és nincs időnk a védelem megszervezésére sem – a legjobb védővonalat november közepére már elveszítjük, mert nincs elegendő katonánk idehaza. Ezt szerencsére felismeri a magyar politikai és katonai vezetés, és úgy dönt, hogy kivárja a kedvezőbb alkalmat. Elfogadjuk a belgrádi egyezményt, a hadsereg látszólag ennek megfelelően csökkentjük, a 6 gyalogos és 2 lovashadosztály mellé megszerveződik a nemzetőrség, ami a haderő második, idősebb korosztályokból álló – területvédő – vonala, és egyben rendfenn tartó erő is. A Székely Különítmény nem tagozódik be a hadseregbe, mert önmagában hadosztály erősségű, és ezzel megsértenénk a belgrádi egyezményt. A katonatanácsok hatalmát sikerül felszámolni, néhány kompromittált vezetőt hadbíróság elé állítanak, másokat jól fizető állásokkal győznek meg, a hadseregben fokozatosan helyreáll a rend.³³

A hadügyben 1919. december elején megvitatják egy új háború esélyeit: nyilvánvaló, hogy az ország bekerített állapotában védekezéssel csak elodázni lehet az összeomlást, ezért támadólag kell fellépni, és meg kell törni az ellenség fegyveres erejét. Erre csak akkor van mód, ha egyszerre egy ellenfélre tudunk csapást mérni, a többi fronton védekezünk. A bekerítetttség (és a sűrű vasúthálózat) előnye, hogy a magyar csapatok könnyen és gyorsan átcsoportosíthatók. Mivel mozgó háborút tervezünk, szükségünk lesz nagy lovas alakulatokra, ezért a tüzéség rovására átcsoportosítjuk a lóanyagot, és az egyik engedélyezett lovashadosztályt ténylegesen lovasítjuk (a másik gyalogos hadosztályként szerveződik meg). A támadó háborúhoz szükséges még a társadalmi támogatottság és a katonák lelkesedése, ez azonban 1919 decemberében még nem kellő mértékű, de nem baj, téli körülmények közepette egyébként is nehéz lenne manőverezni. Időközben a csehszlovák csapatok megszállják a Felvidéket, ami nem

a még fegyelmezett egységek pedig eszközei lehetnek egy katonai puccsnak. Mindkét problémára a leszerelés látszott a megfelelő megoldásnak.

33 A valóságban a hadseregszervezés során csak a hat gyalogos hadosztályt állították fel (a régi honvéd hadosztályokat megtartva), lóhiány miatt a lovasságot nem. A Székely Különítményre tényleg a rejtés miatt nem használták a hadosztály megjelölést, pedig ez volt a haderő legerősebb alakulata, az egyetlen, amely ténylegesen kitett egy hadosztályt. A legnagyobb gond az volt, hogy a kereteket nem sikerült kitölteni, a katonáskodás érthetően nem volt túl népszerű, ráadásul a különféle egyéb fegyveres alakulatokban magasabb volt a zsold, és lazább a fegyelem. Létfonosságú lett volna egy megbízható mag kialakítása, de az erre irányuló próbálkozásokat a katonatanácsok sikeresen hátrították. 1919 elejére maga Károlyi is belátta, hogy fegyveres erő nélkül az ország szabad préda, és támogatta egy 100 000 fős hadsereg mielőbbi felállítását, de akkor már késő volt. A nemzetőrség legfeljebb karhatalomnak volt jó, ráadásul a nemzetiségi területeken éppen a szeparatisták kezébe került így fegyver. Viszont 1919 tavaszán, a tényleges hadszervezés során több volt nemzetőr alakulat betagozódott a hadseregbe.

megy harcok nélkül, és komoly vita alakul ki a kormányzatban arról, hogy engedjünk-e az antant ultimátumának. Végül a katonák szava dönt, akik szerint a hadsereg még nincs felkészülve. A felvidéki menekültekből és a kimentett katonai anyagból a székelyek mintájára megkezdődik egy felvidéki különítmény szervezése. Kárpátalján autonóm tartomány szerveződik, de a cseh, román és ukrán területi igények – bármennyire is kioltják egymást – csupán névlegesé teszik a magyar fennhatóságot. A tél különösen nehéz, de a kormányzati propaganda az élelmezési és tűzifaválságért, valamint a munkanélküliségért is a megszállást okolja, meglehetősen eredménnyel. 1919. március 20-án Vix ezredes átadja az antant jegyzékét, amelyben a magyar csapatok további visszavonását követelik a román fronton. A kormány és a parlament 24 órán keresztül ülészik; végül a *Népszava* március 21-ei vezércikke, amely nemzeti összefogást és honvédő háborút követel, döntőnek bizonyul: a kormány visszautasítja a Vix-jegyzéket.³⁴

Lássuk, mi történik egy tavaszi hadjáratban!

A magyar hadsereg 8 élvonalbeli gyaloghadosztállyal (beleértve a székelyeket) és egy lovashadosztállyal bír, ezt az erőt 3 hadosztálynyi nemzetőrség egészíti ki, de ez utóbbi csak védekezésre alkalmas. A lőszertartalék egy hónapra elegendő, az élelem még kitart aratásig, de kérdés, hogy ki fog aratni az országban. A kormány a sokáig halogatott földreformot összeköti a katonai szolgálattal, minden vitézi éremmel kitüntetett harcosnak garantálja a földjuttatást – ezt visszamenőleg is érvényesíti, tehát azok a világháborús hősök, akik újra vállalják a fegyveres szolgálatot, azonnal jogosulttá válnak. Egyelőre nem kell tartanunk a francia beavatkozástól, a balkáni megszálló erő egy részét már hazaszállították, és az elmúlt négy hónap békeszolgálatára során alább hagyott a harci kedv. A szerbek láthatóan megelégszenek a mecseki szénbányákkal, és nem mutatnak támadó szándékot. A Vix-jegyzék visszautasítása elsősorban a románokat sérti, így ők minden bizonnyal támadni fognak, amihez a csehek is csatlakoznak. A két hadsereg együttes ereje 8 hadosztály, és a megszállt magyar területen újabbakat is szerveznek, így az erőviszonyok kiegyenlítettek. Bár a románok elleni offenzívának komoly támogatottsága van, ennek sikere esetén a magyar főerő végzetesen eltávolodna a fővárostól, így az Ipolynál álló csehek egy gyors támadással megszerezhetnék a kulcsfontosságú salgótarjáni szénmedencét és az ország központját. Mivel a csehek a leggyengébb ellenfél, ezért rájuk mérjük az első csapást, az Ipoly-vonalról kiindulva Léva–Zólyom irányába

34 A valóságban ebben az időszakban nem zajlott érdemi hadseregszervezés. A Felvidéken a csehekkel voltak összecsapások, mert a bevonulást a kormány is a belgrádi egyezmény megsértéseként értékelte, de a bevetett csapatok látványos kudarcai és az antant fenyegetése miatt kénytelen volt meghátrálni. Kárpátaljának külön minisztere volt a kormányban december végétől, de a terület megtartása nem Magyarországon múlt. A Vix-jegyzék visszautasítása a pacifizmus elismert csődje volt, a hatalom átadása a baloldalnak elsősorban abban a reményben történt, hogy vállalják a fegyveres honvédelmet.

6 gyalogos és 1 lovashadosztállal, a maradék két hadosztály lassítja a románok tiszántúli előnyomulását, majd visszahúzódva biztosítja a Tisza-vonalat, különös tekintettel a hídfőkre.³⁵

Április közepén megindul a román támadás, a csehek pedig bevonulnak Kárpátaljára, ezzel egy időben megkezdődik a felvidéki magyar offenzíva is. A románok két hét alatt elérik a Tiszát, de Szolnoknál és Tokajnál sikerül megtartanunk két hídfőt. A Felvidéken a csehek szétszórták csapataikat a demarkációs vonalon, így a szűk arcvonalon támadó magyar hadosztályok gyorsan legyűrik az ellenállást: az első hét végén kezünkben van Érsekújvár, Léva, Zólyom (az egész Garam-völgy) és Losonc. A második vonalból előre vont pihent erők folytatják az offenzívát Nyitra és Besztercebánya felé, de a fő csapást a lovashadosztály méri Ruttká irányába. Az előretörést 10 magyar páncélvonat támogatja. A hadjárat harmadik hetére Nyitra és Ruttká is magyar kézen van, ezzel megnyílik az út Pozsony felé, és sikerül elválni az északi vasútvonalat, így a Keleti-Felvidéken és Kárpátalján álló cseh csapatok kapcsolata megszűnik Csehországgal. A magyar főerő elfoglalja Pozsonyt és Zsolnát, ezzel nyugatra szorítva a cseh hadsereg felét, majd védelemre legalkalmasabb vonalon megáll, és a legkevésbé kifáradt hadosztályokat átdobják Ruttká, Besztercebánya és Miskolc térségébe. Az elvágott cseh erők tesznek néhány kitörési kísérletet, ezután megpróbálnak lengyel területre húzódni, de a lengyelek a fennálló területi viták miatt le akarják őket fegyverezni. A francia diplomácia közbelépésére végül átengedik a cseh csapatokat, addigra azonban ezek nagy része leterjeszt a fegyvert a diadalmasan előretörő magyarok előtt, akik erőiket átcsoportosítva délről, Zólyom–Besztercebánya és Miskolc–Kassa–Igló irányban is támadást indítanak.³⁶

A cseheknek időre és sok francia szállítmányra van szükségük ahhoz, hogy talpra álljanak, ráadásul a háború egyre népszerűtlenebb náluk, a vereség pedig felbátorította a csehországi németeket, akik széles körű kisebbségi jogokat követelnek. Május végén megkezdődik a magyar főszereg átcsoportosítása a Tiszához.

35 A valóságban a Tanácsköztársaság vezetői inkább abban bíztak, hogy a világháború megoldja a honvédelem kérdését is, így a hadseregfejlesztés továbbra sem volt elsődleges. A földreform lekerült a napirendről, a régi kitüntetések nem is lehetett viselni (a kitüntettek zsoldkiegészítését viszont nem törölték el). Az erőviszonyok a valóságban is ilyenek voltak, de magyar részről nem voltak feltöltve a keretek, és eggyel kevesebb gyaloghadosztály volt, a vörösrőség pedig nem volt katonailag megszervezve.

36 A valóságban a román támadás így zajlott, amihez a csehek is csatlakoztak, és elfoglalták Miskolcot (meg persze Kárpátalját). A Tiszántúlon a bevetett magyar erők felmorzsolódtak, a Székely Hadosztály pedig letette a fegyvert, és nem sikerült megtartanunk a hídfőket. A Vörös Hadsereg is támadást tervezett, de nem volt még felkészülve, így május végéig védekeznie kellett. A felvidéki hadjáratra két haditervet készítettek, de végül a nyugati irányú (Ruttká felé) helyett a keletit (Kassa–Eperjes) választották, mivel Miskolc visszafoglalása miatt a magyar haderő eleve keleten összpontosult. Csak a hadjárat második szakaszában helyezték át a támadás súlypontját nyugatra, de végül nem sikerült az áttörés, bár nem sokon múlt. Június végén a Clemenceau-jegyzék hatására kiürítettük a Felvidéket.

A Felvidék szlovák többségű megyéi és Kárpátalja autonóm tartományokká alakulnak saját nemzetőrséggel. A cseh határon két első vonalbeli hadosztály marad, a felszabadított felvidéki területről pedig egy nemzetőr hadosztály szerveződik (főleg magyarokból és németekből). Június elején megkezdődik a tiszai átkelés. A románok két Erdélyben frissen szervezett hadosztállal tartják a Tiszavonalat, négy regáti gyalogos hadosztályt és két lovashadosztályt pedig Debrecen–Nagyvárad körzetében csoportosítanak ellentámadásra készen. A magyar hadsereg 6 élvonalbeli gyaloghadosztállal és a lovashadosztállal támad, a románok enyhe számbeli fölényben vannak, de a mi csapataink jobb minőségűek (a frissen szervezett román hadosztályoknak nincs tüzéségük). A csehektől zsákmányolt lőszer és az áprilisban gyártott még két-három hétre lehet elegendő, sajnos a nyersanyaghiány miatt a termelés akadozik. A tiszai átkelés fényes siker. A román hadvezetés tisztában van azzal, hogy csak a két hídfőből támadhatunk, mivel szükségünk van a vasúti hidakra, hogy az utánpótlást és a páncélvonatokat át tudjuk vinni a Tiszántúlra, ezért úgy dönt, hogy az egyik hídfő felszámolására veti be minden erejét. Szolnok és Karcag között egy hétig dúl a véres harc, de közben a Tokajnál átkelt magyar csapatok leküzdve a gyenge román erőket előretörnek Nyíregyháza felé, ezért a románok kénytelenek visszavonulni Karcagtól Debrecen irányába. A magyar csapatok diadalmasan törnek előre, és rövidesen felszabadul Debrecen és Nagyvárad, a román hadsereget azonban nem sikerül döntően megverni, mert két lovashadosztályukat gyorsan át tudják csoportosítani oda, ahol szükség van rájuk. A hónap végére elérjük a történelmi Erdély határát.³⁷

Időközben az antant aktivizálódik: a cseh hadsereg újrafegyverzése halad, a szerbeknek odaigérik egész Baranyát, cserébe a csatlakozásért, a románok új hadosztályokat dobna át Erdélybe. Clemenceau jegyzékben követeli a Felvidék kiűrtését és a románok elleni támadások leállítását, engedelmesség esetén kiállításba helyezi a békekonferenciára való meghívást. A kormányon belül és a parlamentben parázs viták zajlanak...³⁸

A magyar haderő elérte teljesítőképességének határait, így itt az ideje abbahagynunk a gondolatkísérletet. Mese volt? Talán. De olyan mese, aminek számos eleme visszaköszön a korabeli iratokból, és tulajdonképpen végig a lehetséges tartományon belül marad. A magyar hadseregszervezést vettem egy kicsit

37 A valóságban a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltása tulajdonképpen megfeleltethető az adott helyzetben az autonómiának. A csehekkel hivatalosan fegyverszünetet kötöttünk a Felvidék kiűrtése után. A tiszai offenzíva hasonlóan zajlott (egy gyalogos és egy lovashadosztállal kisebb magyar erővel), azzal a lényeges különbséggel, hogy a román ellentámadás sikeres volt, majd ők keltek át a Tiszán, és megnyerték a háborút.

38 A valóságban is így zajlott, csak a Clemenceau-jegyzék született más körülmények közepette. Az alternatív történet itt azért marad abba, mert még ebben a fantáziavilágban is elfogyott a lőszer, így a sorsunk már nem a saját kezünkben van, hanem az antanton, illetve a szomszédainkon múlik.

eredményesebbre, de olyan pontokon – a politikai akaratnál, illetve katonai szakmai döntéseknél –, ahol tényleges szerepe van az egyéni elhatározásoknak. A fizikai korlátokat, mint a meglevő felszerelés, hadiipari kapacitás, tiszteletben tartottam. A fent leírt hadműveletek részben lezajlottak a valóságban is (a Tanácsköztársaság idején), részben haditervek maradtak (de kétségkívül reális alternatívát jelentettek). A franciák és a szerbek passzív viselkedése 1919 áprilisa és júliusa között tény, ahogy az is, hogy aktivizálódtak volna, ha Románia nem győz júliusban.³⁹ Feltűnhet, hogy mindkét tárgyalt hadjárat messze jobb eredménnyel zárult, mind az a valóságban történt. A háborúban hasonló erőknél gyakran apróságokon múlik a siker, és a Tanácsköztársaság Vörös Hadserege számos jó lehetőséget szalasztott el a gyenge fegyelem miatt, ami egyenes következménye volt a haderő többé-kevésbé tudatos szétzüllesztésének 1918 őszétől. Ebben az alternatív történelemszámban a katonatanácsok befolyását időben sikerül visszaszorítani, így a hadsereg is fegyelmezettebb, a militarista alapú földosztásnak köszönhetően pedig motiváltabb lett.

Ez a honvédő háború azonban csak pusztán fikció, és felveti a kérdést, hogy érdemes lett volna-e egyáltalán megvívni. Még ha túlteszem magam azon, a profán korunkban megmosolyogtató ötleten, hogy csak a csataterre kiállva idézhetjük meg a védelmező Szent Lászlót (segíts magadon...), akkor is úgy gondolom, hogy igen, de nem elsősorban a kicsivel kedvezőbb határokért vagy helyi népszavazásokért. Leginkább azért, mert nemzeti fejlődésünkben 1918–1920 egy fájdalmas lyuk, amelynek értékelése jó ideje elsősorban a politikai identitástól függ, és mint ilyen, sokkal inkább szétválaszt, ahelyett, hogy összekötne. Nem áll tőlem távol, hogy antropomorfizáljam a nemzetet, és úgy látom, hogy a modern nemzetek általában vérben születnek, vagy még inkább: vérrel kereszteltetnek. Esetünkben a reformkor tekinthető az „áldott állapotnak”, a szabadságharc pedig a keresztelőnek. A kereszttségnek azonban szüksége van megerősítésre, a felnőttkor küszöbén ezért van a bérmálás/konfirmáció. A nemzeti fejlődés egy pontján, úgy tűnik, szintén szükség van megerősítésre, egy nagy közös élményre. Ez az élmény lehetett volna egy nemzeti összefogással vívott háború még akkor is, ha kudarccal zárul. 1849-ben sem volt másképp, mégis meghatározza magyarságtudatunkat mind a mai napig. Amikor számba veszem Trianon veszteségeit, akkor a földek és népek mellé ezt a hiányzó nemzetteremtő közösségi élményt is oda kell raknom.

39 A fent vázolt eseménysort érdemes összevetni a Tanácsköztársaság hadtörténetével, amelynek még mindig a legjobb feldolgozása Liptai Ervin: *A Magyar Vörös Hadsereg harcai, 1919*. Budapest, 1960, Zrínyi Kiadó; A külpolitikai lehetőségekről pedig Ormos Mária: *Padovától Trianonig, 1918–1920*. Budapest, 1983, Kossuth Könyvkiadó.